

RECENZIE

Tanja Romankiewicz – Manuel Fernández-Götz – Gary Lock – Olivier Büchsenschütz (eds.): *Enclosing Space, Opening New Ground. Iron Age Studies from Scotland to Mainland Europe*. Oxbow Books. Oxford – Philadelphia 2019. 208 strán. ISBN 978-1-78925-201-9.

Výskum doby železnej charakterizuje rozmanitosť výskumných tradícií a teoretických prístupov rôznych archeologických inštitúcií a škôl. Hlavne v anglosaskom prostredí sa v sídliskovej archeológii presadzuje používanie pojmu *enclosed space/enclosure*. Do tejto terminologickej „priehradky“ patria opevnené alebo ohradené priestory, ktoré mohli mať v minulosti praktickú funkciu, sociálny alebo symbolický význam.

Praktická funkcia fortifikácií a ohradených priestorov spočíva predovšetkým vo vytvorení bariér, keď mohli, napríklad, zamedziť zatúlaniu sa a strate detí alebo hospodárskych zvierat. Sociálny význam má opevnenie podľa E. Neustupného hlavne z hľadiska obrany (chráni celú spoločnosť). Rovnako sem patrí vytvorenie obchodného centra v rámci opevneného priestoru. Symbolický význam opevnení môžeme spojiť s identitou spoločenstva. Hradiská tak môžu slúžiť ako symbol väčšej komunity. „Pomáhajú“ definovať „náš priestor“ proti „ich priestoru“ (Neustupný 2006).

Výskum opevnených lokalít patrí medzi časté témy v slovenskej archeológii. Existencia umelého opevnenia akosi automaticky zvyšovala význam lokality pre ďalšie bádanie. Na problematiku by sme sa však mali pozeráť komplexnejšie, pretože sa ukazuje, že prítomnosť fortifikácie nemusí nutne znamenať, že takáto lokalita musela mať pre obyvateľstvo väčší spoločenský význam ako neopevnené sídliská. V slovenskej archeologickej literatúre sa opevnené miesta z doby železnej často označujú ako hradiská, hrádky alebo refúgiá a upozorňuje sa hlavne na ich defenzívnu a centrálnu funkciu. Možno by bolo presnejšie, ak by sme tieto lokality označovali pojmom „ohradený“, resp. „opevnený“ alebo „uzavretý priestor“, čiže terminológiou, akú používa anglosaské vedecké prostredie. Treba si uvedomiť, že existencia opevnenia nemusí nutne znamenať „výsadnejšie“ postavenie lokality v historickej spoločnosti. Typickým príkladom významných neopevnených lokalít (podľa aktuálneho stavu bádania) sú nížinné lokality z doby laténskej, ktoré sú často bohatšie na archeologické nálezy ako oppidá (Salač 2011, 32–35). Nejde však o ojedinelý jav, zo starovekých dejín poznáme príklad spartských obcí, ktoré boli väčšinu histórie neopevnené (Cartledge 2012, 44). Rovnako obmedzene používali opevnenia starovekí Mayovia. Práve takéto pohľady na výskum tvoria dôležitú súčasť recenzovaného zborníka *Enclosing space, opening new ground. Iron Age studies from Scotland to mainland Europe*.

Medzi dôležité osobnosti, ktoré výskumu *enclosed spaces* zasvätili celý svoj vedecký život jednoznačne patrí profesor Ian Ralston z Univerzity v Edinburghu. Pre bádateľov v problematike opevnení mladšej doby železnej patrí jeho kniha *Celtic fortifications* (2006; 2013) medzi základnú literatúru. V poslednom období sa I. Ralston venoval tvorbe atlasu hradísk na Britských ostrovoch, ktorý vyšiel aj knižne. Práve jemu je venovaný recenzovaný zborník, ktorý

editovali jeho žiaci a kolegovia Tanja Romankiewicz, Manuel Fernández-Götz, Gary Lock a Olivier Büchsenschütz.

Pri tvorbe vedeckých zborníkov nie vždy všetky príspevky dodržia ústrednú tému, nie je to inak ani v prípade *Enclosing space, opening new ground*. Bádatelia sa v ňom venujú aj témam ako výskum krajiny či rôzne typy osídlenia. Geograficky pokrývajú príspevky hlavne územie západnej Európy. Nejde však o striktné vymedzenie a niektoré texty majú vedecký presah aj do bádania v strednej Európe alebo v ázijských stepiach. Zborník, okrem častí venovaných I. Ralstonovi, obsahuje 15 štúdií – väčšinou v angličtine a dve štúdie vo francúzštine. Štúdie sú tematicky rozdelené do troch hlavných blokov: 1) *Building enclosures*, 2) *Creating settlement communities*, 3) *Marking landscapes through time*.

Úvod zborníka tvorí bibliografia profesora I. Ralstona a úvodný text od editorov, ktorý nás v krátkosti prevedie obsahom. Prvý príspevok z bloku *Building enclosures* napísal Axel G. Posluschny a venuje sa v ňom problematike kniežacieho sídla zo stredného Nemecka z doby železnej – Glaubergu (*Does fortified always equate to defensive? Some thoughts on the fortification systems of the Glauberg hillfort*). Hlavná fáza osídlenia lokality je z neskorej fázy doby halštatskej a zo súčasnej doby laténskej. A. Posluschny prezentuje v článku výsledky svojich posledných výskumov na známom hradisku. Prináša nové interpretácie do zdanlivo nekončiacej debaty o význame Glaubergu. Na lokalite sa síce nachádza rozsiahle opevnenie, to však z hľadiska obrany nie je na všetkých dôležitých úsekoch terénu. Rovnako je zaujímavý vzťah opevnenia k blízkym mohylovým hrobom z toho istého časového obdobia. Hroby sa totiž nachádzajú aj vnútri opevnenia. Autor uvažuje, že opevnenie malo symbolicky oddeľovať svet mŕtvych a živých.

Nasledujúce dva texty sa venujú porovnaniu antických správ o opevneniach s výsledkami archeologických prieskumov. Phillippe Barral a Stephan Fichtl spolu s ďalšími autormi sa v príspevku s názvom *De Architectura Celtica: déclinaires insolites de Murus Gallicus* zamerajú na definíciu pojmu *murus gallicus*. Tento pojem sa prvý krát objavil v zápiskoch rímskeho vojvodu Gaia Iulia Caesara (*Caesar* 7, 23). Tento opis potvrdili aj archeologické výskumy. *Murus gallicus* obsahuje masívnu komorovú konštrukciu zo striedavo priečne a pozdĺžne kladených brvien, pričom konce priečných trámov končili v líci kamennej plenty. Tento typ hradby bol rozšírený v mladšej dobe železnej hlavne v západnej Európe. Autori textu sa pokúsili tento typ opätovne definovať. Podľa ich analýzy nemôžeme pojem *murus gallicus* vnímať len ako defenzívny prvok, ale vzhľadom na jeho regionálne podtypy ide aj o kultúrny fenomén.

Ďalší príspevok, ktorý porovnával antické správy s archeologickou realitou, napísala Sophie Krausz (*Julius Caesar's assault ramp at the Oppidum of Avaricum in 52 BC*). V Caesarových zápiskoch je zmienka o obliehaní Avarica, pri ktorom jeho vojaci vybudovali rampu vedúcu až k hradbám nepriateľa. Jej existenciu pri Avaricu potvrdil aj archeologický výskum (Krausz/Ralston 2009). Podobné obliehacie rampy identifikovali archeologické výskumy aj na iných lokalitách – v sýrskom Dura Europos (*du Buisson* 1939) a v izraelskej Masade (*Yadin* 1996).

Posledný príspevok v tomto bloku napísal Stratford Halliday (*How many hillforts are there in Scotland? Revisited*).

S. Halliday sa spolu s I. Ralstonom podieľal na tvorbe spomínaného atlasu hradísk na Britských ostrovoch. Vo svojom článku sa pokúsil o riešenia terminologických a metodologických otázok spojených s výskumom hradísk. Už len samotný pojem „hradisko“ (*hillfort*) ponúka mnohé vysvetlenia. Podobne by sme sa mohli zamýšľať aj pri výskume na území Slovenska. Okrem pojmu hradisko sa v odbornej literatúre vyskytujú ďalšie termíny, napríklad hrádok, refúgium alebo oppidum. Niektorí bádatelia považujú za vhodnejšie, hlavne v stredoveku, označovať hradisko slovom hrad (Šalkovský 2015, 7), čo je však pre staršie obdobia skôr neprijateľné.

V ďalšej časti zborníka – *Creating settlement communities* – sú uverejnené prípadové štúdie zameriavajúce sa na to, ako *enclosed spaces* vplývajú na komunity – či už ohradené priestory priamo obývané, alebo žijúce v ich blízkosti v okolitej krajine. Sekcia otvára príspevok o hradisku Ipf v juhozápadnom Nemecku. Ide o podobné kniežacie sídlo ako spomínaná lokalita Glauberg z neskorej doby halštatskej a včasnej doby laténskej. Rüdiger Krause (*The hillfort on Mount Ipf: A centre of power during the Bronze and Iron Ages in southern Germany*) sa venoval výskumu lokality 20 rokov, v jej okolí objavil viacero menších ohradených lokalít a mohýl. V štúdiu sa zameriava na ich vzťah k hradisku Ipf a zároveň skúma to, ako hradisko definovalo svoje okolie a aké boli hierarchické vzťahy medzi jednotlivými lokalitami.

Podobné otázky ako R. Krause si kladie aj John Collis pri výskume lokality Oram's Arbour (*Oram's Arbour, Winchester: A new interpretation*). Popri výskume lokality sa snaží reflektovať aj terminologické otázky, pretože práve Oram's Arbour podľa Collisa nemôžeme jednoznačne definovať ani ako hradisko, ani ako oppidum, hoci v minulosti sa v súvislosti s ním objavovali obe označenia. Ako uvádza J. Collis, ide o rozsiahlejší problém s definíciou. Napríklad galské centrá, ktoré Gaius Iulius Caesar označuje ako oppidá, sú svojím charakterom odlišné od dnes rovnako kategorizovaných lokalít v južnej Británii. Collisove otázky si môžeme položiť aj pri výskume nálezísk na území Slovenska, hlavne v prípade výskumu tzv. bratislavského oppida. Samotný J. Collis lokality z územia dnešnej Bratislavy vo svojej staršej práci za oppidum nepovažoval (Collis 1975, 70–73). Riešenia navrhuje hlavne na základe dôslednej analýzy nálezov, či už ich kvality, alebo ich priestorového rozmiestnenia na lokalite, ktorým má predchádzať dôsledná kritika prameňov. Inú hodnotu budú mať napríklad lokality a objekty so zastúpeným luxusným exotickým importom a inú hodnotu štruktúry bez nich.

Novým zisteniam sa venuje aj ďalší príspevok v zborníku (*A new look at the Late Prehistoric settlement patterns of the Forth Valley*) od kolektívu autorov (Murray Cook, Therese McCormick, Jennifer McAlpine, Ross Greenshields, Gordon Cook a Andrew McLean). Autori modifikovali doterajšie hierarchické členenie zaužívané hlavne pre územie Škótska. Podľa tohto členenia boli hradiská a *brochy* (kamenné stavby, mali tvar valcovitých veží) hierarchicky nadradené ostatným sídliskovým lokalitám.

Ian Armit vo svojom príspevku *Enclosure, autonomy and anarchy in Iron Age Scotland* skúma osídlenie v juho-východnom Škótsku. Na základe svojho výskumu prišiel s hypotézou, že spoločnosť doby železnej v Škótsku nebola hierarchicky usporiadaná a na husto osídlenom území neexistovalo centrálné riadenie, ale naopak, akýsi druh „anarchie“. Miesto hierarchie by sme mohli hovoriť skôr

o heterarchii. Autor k týmto záverom dospel na základe porovnávania charakteru a hustoty osídlenia v dobe železnej s ostatnými obdobiami. Určite ide o príspevok, ktorý vyvolá diskusie, ale myšlienky o heterarchických spoločnostiach v dobe železnej sa nedávno objavili aj v ďalšom publikovanom vedeckom zborníku (Currás/Sastre 2020).

W. Derek Hamilton a Colin Haselgrove (*Exploring settlement dynamics through radiocarbon dating*) sa zamerali na výsledky a interpretáciu rádiouhlíkového datovania ohradených priestorov v Škótsku v dobe železnej. Na rozdiel od spomínaných úvah J. Collisa nemohli pri svojej analýze použiť dostatok hmotných archeologických nálezov, na druhej strane mali k dispozícii obrovské množstvo (stovky) AMS rádiouhlíkových dát. Po dôkladnej analýze týchto dát zistili, že osady, na ktorých doterajšie bádanie na základe nálezov predpokladalo trvalé osídlenie, boli osídlené sporadicky. Miestna komunita pravdepodobne lokality udržiavala, ale napriek prítomnosti artefaktov ich trvalo neosídľila. Metóda by sa mohla aplikovať aj na niektoré regióny Slovenska, napríklad v oblasti horného toku rieky Hron existujú lokality, ktorých nepretržité osídlenie v dobe železnej je viac ako otázne (Horná Lehota, Nemecká a ďalšie).

David J. Breeze sa vo svojom príspevku (*Oppida in Britain in the face of the Roman conquest*) zamerá na expanziu Rimánov a na britské hradiská a oppidá. Autor vo svojom texte rozvíja predpoklad, že v mladšej dobe železnej nepoznáme z územia Británie veľa indícií o útokoch na hradiská či oppidá. Rovnaký fakt platí aj pre obdobie rímskej expanzie. Výsledky archeologického bádania potvrdzujú aj písomné pramene, kde autor identifikoval len dve zmienky o útokoch rímskych legionárov na opevnené miesta. Napriek tomu bolo mnoho opevnených lokalít opustených práve v tomto období. Možno útočníkom stačilo exemplárne obsadiť jednu lokalitu a zamerať sa na boje v neopevnenom teréne. Obrancovia ostatných opevnených sídel sa mohli s útočníkmi i dohodnúť. Podobný jav môžeme sledovať v neskorších obdobiach v našich zemepisných šírkach, keď veľkomoravská lokalita Mikulčice bola pravdepodobne dobytá, zatiaľ čo relatívne blízke Pohansko mohlo byť len opustené (Dresler/Mazuch 2019).

L. Berrocal-Rangel, Pablo Paniego, Lucía Ruano v príspevku s názvom *Atlantic-zone hillforts with up-right stone rows and their relationship with coastal routes* sa zaoberajú kontaktmi jednotlivých regiónov na západnom pobreží Európy. Ako príklad si vybrali územie Škótska a južného Španielska. Dôkazom kontaktov by mali byť niektoré typy architektúry, ktoré mali defenzívnu úlohu.

Príspevok s názvom *Makings mounds: monuments in Eurasian prehistory*, ktorého autormi sú Chris Gosden, Peter Hommel a Courtney Nimura, sa čiastočne odkláňa od hlavnej témy zborníka. Autori sa zaoberali výskytom mohýl v nomádskom prostredí Eurázie. Zistili, že okrem toho, že mohyly slúžia ako akési demarkačné línie medzi jednotlivými nomádskymi zoskupeniami, zároveň ich môžeme spájať so spoločenskou identifikáciou jednotlivých kočovných komunít v priestore aj v čase.

Ďalší príspevok v zborníku sa takisto venuje otázke identity, či skôr identifikácii pravekých spoločností (*Urbanism and identity in Celtic Iberia. What did it mean to be a Vetton, Vaccaean or Carpetanian in Late Iron Age oppida?*). Autori textu Jesús R. Álvarez-Sanchís a Gonzalo Ruiz Zapatero sa venovali analýze opevnených polôh – refúgií – a ich vzťahu k nížinným neopevneným sídliskám na území dnešného

Španielska. Podľa ich názoru by sa niektoré typy sídiel mohli spájať s identitou protohistorických spoločností, v koncipovaní záverov sú však bádatelia opatrní.

Olivier Büchsenschütz sa v svojom príspevku (*L'enclos comme expression du pouvoir des aristocrates sur la campagne*) zamýšľa nad témou sociálnych a politických spoločenstiev a nad tým, ako sa mohli prejavovať prostredníctvom architektonických ukazovateľov v krajine. Upozorňuje, že nie všetky ohradené lokality v okolí oppid môžeme stotožniť so sídlami elít. Niektoré veľké fortifikácie v okolí oppida možno vôbec neboli obsadené, ale analogicky so stredovekom a s neskorším obdobím mohli slúžiť na vylúčenie nižších sociálnych skupín, aby sa mohli využívať napríklad ako parky alebo poľovné revíry. Obraz krajiny okolo oppida je podľa O. Büchsenschütza veľmi rozmanitý a pravdepodobne aj sociálne rozdeľujúci.

Posledný článok (*Memoryscapes in Late Iron Age Northern Gaul: Warfare and sacrifice from Ribemont to Titelberg*) v zborníku napísali David Rose a Manuel Fernández-Götz. Skúmali uctievanie bojovníkov a predkov na posvätných a spomienkových miestach v krajine. Autori sa zamerali na dobre známe uzavreté rituálne miesta v severnej Galii z neskorého železného storočia, ako sú Gournay-sur-Aronde, Ribemont-sur-Ancre a Titelberg. Uvažujú, že tieto lokality sú buď priamo, alebo nepriamo spojené s vojenstvom.

V publikácii *Enclosing space, opening new ground. Iron Age studies from Scotland to mainland Europe* sa nachádza obrovské množstvo podnetov na rozmyšľanie, ale aj na diskusiu. V mnohých prípadoch prišli autori jednotlivých príspevkov s veľmi odvážnymi hypotézami, ale vedecký pokrok je hlavne o neustálej diskusii a o hľadaní nových podnetov. Zborník je určite dôležitý aj pre bádanie v regióne strednej Európy.

Neustupný 2006 – E. Neustupný: Enclosures and fortifications in Central Europe. In: A. F. Harding/S. Sievers/N. Venclová (eds.): *Enclosing the Past. Inside and outside in prehistory*. Sheffield archaeological monographs 15. Sheffield 2006, 1–4.

Ralston 2006 – I. Ralston: *Celtic Fortifications*. Stroud 2006.

Ralston 2013 – I. Ralston: *Celtic Fortifications*. Stroud 2013.

Salač 2011 – V. Salač: Oppida a urbanizační procesy ve střední Evropě. *Archeologické rozhledy* 63, 2011, 23–64.

Šalkovský 2015 – P. Šalkovský: *Hrady západných Slovanov*. Archaeologica Slovaca Monographiae 19. Nitra 2015.

Yadin 1996 – Y. Yadin: *Masada. La dernière citadelle d'Israel*. Paris 1966.

Mgr. Branislav Kovár, PhD.
Archeologický ústav SAV, v. v. i.
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
branislav.kovar@savba.sk

Príspevok vznikol s podporou grantových projektov agentúry VEGA 01/0240/21 „Krajina a sídla u Keltov a Germánov“ a APVV-20-0044 „Vplyv využívania prírodných zdrojov na spôsob života v dobe bronzovej a v dobe železnej“.

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovarch.2022.70.9>

LITERATÚRA

du Buisson 1939 – M. du Buisson: Du siège d'Avaricum a celui de Doura-Europos. *Revue Archéologique* 13, 1939, 60–72.

Caesar – G. I. Caesar: *Zápisky o vojne v Galii*. Preložil J. Hrabovský. Bratislava 2008.

Cartledge 2012 – P. Cartledge: *Sparta. Heroická historie*. Praha 2012.

Collis 1975 – J. Collis: *Defended Sites of the Late La Tène in the Central and Western Europe*. BAR Supplementary Series 2. Oxford 1975.

Currás/Sastre 2020 – B. X. Currás/I. Sastre (eds.): *Alternative Iron Ages. Social Theory from Archaeological Analysis*. London 2020.

Dresler/Mazuch 2019 – P. Dresler/M. Mazuch: Mikulčice a Pohansko – zánik veľkomoravských center na dva spôsoby. In: B. Kovár/M. Ruttikay (ed.): *Kolaps očami archeológie*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes 22. Nitra 2019, 165–177.

Krauz/Ralston 2009 – S. Krauz/I. Ralston: Le siège d'Avaricum en 52 avant J.-C. ou comment les Gaulois se sont défendus contre les Romains. In: M. B. Chardenoux/O. Büchsenschütz/S. Krauz/M. Vaginay (eds.): *L'âge du Fer dans la boucle de la Loire. Les Gaulois sont dans la ville. Actes du XXXIIe Colloque de l'Association française pour l'étude de l'âge du fer, Bourges, 1er–4 mai 2008*. Supplément à la Revue archéologique du centre de la France 35. Tours 2009, 145–155.